

KAKO ZAVAROVATI SVOJE PRAVICE

Druga polovica osemdesetih, predvsem pa devetdeseta leta prejšnjega stoletja, so bila leta, ko smo imeli občutek, da nas boljše življenje, predvsem pa demokracija v najčistejši obliki, neustavljivo in dokončno preplavlja.

V novih, nastajajočih nacionalnih državah je marsikdo videl dokončni konec nacionalnega zatiranja, nestrpnosti in diskriminacije, dokončno uveljavitev demokracije, konec privilegijev oblastnikov - skratka državo natančno po meri ljudi.

Za to so se pogosto preoblikovale državne institucije, nastajale pa so tudi nove. In ena izmed institucij, katerih naloga je preprečevati zlorabo oblasti, je institucija ombudsmana.

Čeprav ima ta institucija v svoji švedski domovini že skoraj dvestoletno tradicijo, je za velik del sveta nova. V zadnjem desetletju ali dveh so jo dobile skoraj vse države s takim ali drugačnim imenom: zaščitnik ljudi, mediator, komisar za človekove pravice itd.

V Sloveniji ombudsmana imenujemo varuh človekovih pravic in letos zaključuje svoje desetletno delovanje.

Zato je tokratni bilten tudi nekoliko drugačen, saj smo ga posvetili temu dogodku. Ob jubilejih je treba narediti nekakšno inventuro predvsem za-to, da se tako na napakah iz preteklosti kot na uspehih lahko načrtujejo nove poti razvoja in boljši načini dela v prihodnosti.

Prepričan sem, da je ta institucija v prvem desetletju veliko naredila za to, da imamo prebivalci Slovenije manj težav, kot bi jih sicer imeli brez nje, zanesljivo pa je še marsikaj, kar ni bilo narejeno in bo v prihodnosti treba storiti, ali pa vsaj storiti bolje. Iskanju teh poti je namenjena tudi pričujoča številka biltena.

Zgodovinski pregled dela varuha človekovih pravic in problematika, s katero se je najpogosteje srečeval, potrjujejo veliko pot, ki smo jo vsi prehodili v tem času in zanesljivo še ni končana. Saj je s človekovimi pravicami tako kot z drugimi potrebami: ko zadovoljimo sedanje, vedno znova nastajajo nove. In žal je z državo podobno: če ji nekdo ne gleda nenehno pod prste, postane brezbržna do svojih prebivalcev. Ne glede na politični sistem. Zato je nepogrešljiv obstoj institucije, ki kot pes čuvaj preži na to.

Ob tej priložnosti bi se rad zahvalil tudi vsem sodelavcem in tistim, ki so bili še pred nastopom mojega mandata zaposleni pri Varuhu človekovih pravic, za dobro opravljeno delo.

Bliža se tudi konec leta, zato vsem želim v letu 2005 veliko sreče in da ne bi potrebovali pomoči varuha človekovih pravic.

MATJAŽ HANŽEK, Varuh človekovih pravic

aktualna tema

Zgodovina institucije

VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC JE URADNO ZAČEL DELATI 1. JANUARJA 1995. S TEM DNEM JE PRENEHAL DELOVATI SVET ZA VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

2-3

Značilnosti varuhovega delovanja v prvih letih in danes

VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC JE ZAKONSKO OBLIKOVAN PO KLASIČNEM MODELU NACIONALNEGA PARLAMENTARNEGA OMBUDSMANA S ŠIROKIMI PRISTOJNOSTMI DO DRŽAVNIH IN DRUGIH ORGANOV, KI IZVAJAJO JAVNA POOBLASTILA

3-7

Kratek pregled desetletnega dela in dosežkov

PREDSTAVITEV DESETLETNEGA DELA PO PODROČJIH DELOVANJA

8-14

Kaj bomo počeli v prihodnosti?

KAKO NAJ BI SE RAZVIJALA INSTITUCIJA VARUHA ČLOVEKOVIH PRAVIC? KATERA BO DO TISTA PODROČJA, KJER SE BO VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC NAJBOLJ ANGAŽIRAL?

15

Jara kača nestrpnosti

RAZSTAVA O SOVRAŽNIH DEJANJIH, UPERJENIH V RAZLIČNE SKUPINE LJUDI, OD OSAMOSVOJITVE DO DANES

16

Zgodovina institucije

Prvi varuh človekovih pravic Ivan Bizjak

Institucija Varuha človekovih pravic je bila uvedena v slovenski ustavni sistem z novo Ustavo RS, ki je bila sprejeta decembra 1991. Varuha človekovih pravic v Ustavi RS opredeljuje 159. člen, ki določa, da se za varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil z zakonom določi varuh pravic državljanov. Decembra 1993.

leta je Državni zbor RS sprejel Zakon o varuhu človekovih pravic, ki določa njegove pristojnosti in pooblastila ter je zakonska podlaga za njegovo ustanovitev. Na predlog predsednika republike je 29. septembra 1994 državni zbor **za prvega varuha človekovih pravic izvolil Ivana Bizjaka** (za izvolitev je potrebna dvetretjinska večina glasov vseh poslancev). Po izvolitvi je varuh predlagal državnemu zboru imenovanje štirih namestnikov, vendar je državni zbor na seji 8. decembra 1994 imenoval tri. Za namestnike varuha so bili imenovani: Aleš Butala, France Jamnik in Jernej Rovšek. Namestniki imajo na področjih, za katera so pristojni, vsa pooblastila, ki jih varuhu daje zakon.

Varuh človekovih pravic je uradno začel delati **1. januarja 1995**. S tem dnem je prenehal delovati Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. **Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin** je deloval od leta 1988 do začetka dela varuha človekovih pravic. Formalno je bil Svet ustanovljen s sklepom takratne RK SZDL oktobra 1988, vendar pa je pred tem, marca 1988, deloval Inicijativni odbor za ustanovitev Sveta. To je bilo obdobje, ko se je v celotni Jugoslaviji, še posebej pa v Sloveniji, povečevala zavest o pomembnosti varovanja človekovih pravic. Svet je vseskozi deloval kot kolektivni organ, ki so ga sestavljali predsednik in mandatar za sestavo Sveta prof. dr. Ljubo Bavcon, podpredsednik dr. Danilo Türk in ugledni posamezniki: univerzitetni profesorji, umetniki, znanstveniki, duhovniki in drugi neodvisni zagovorniki varstva človekovih pravic. Delo Sveta lahko razdelimo v tri obdobja.

V **prvem obdobju**, od ustanovitve do sprejetja Zakona o Svetu v letu 1990, je bil poudarek na splošnejših prizadevanjih za uveljavljanje človekovih pravic tako v Sloveniji kot v celotni Jugoslaviji. Svet je takrat namenjal veliko pozornosti razmeram na Kosovu, odnosu JLA do posameznikov, popravi krivic, spremembam kazenske zakonodaje, procesu proti četverici in sprejemanju stališč do zakonodaje, ki posega na področje človekovih pravic in svoboščin.

V **drugem obdobju** se je Svet dokončno izločil iz SZDL in se, tudi prostorsko, oprl na Skupščino RS. Zakon je Svetu dajal podobna pooblastila, kot jih imajo obmbudsmani, saj je lahko zahteval vse informacije iz pristojnosti državnih organov in zahteval odgovore na poizvedbe. V tem času je velik del svojih aktivnosti posvetil pripravi nove slovenske ustave.

V **tretjem obdobju**, ki se je začelo z novim mandatom Skupščine RS konec leta 1993, je Svet deloval v ožji sestavi petčlanskega sekretariata Sveta. Skupščina se je takrat odločila, da ne bo imenovala novega Sveta, ampak počakala na začetek dela varuha človekovih pravic. V tem času je Svet veliko pozornosti namenjal mednarodnem uveljavljanju Slovenije in njeni včlanitvi v Svet Evrope.

Svet je od leta 1992 sodeloval v okviru tako imenovanih nacionalnih institucij za varstvo človekovih pravic. Takrat je začel sodelovati tudi z ombudsmani, saj je bilo treba pripraviti zakon o varuhu človekovih pravic, ki ga je predvidela Ustava RS. Zakon o varuhu človekovih pravic je bil pripravljen v okviru Sveta, ki je o zakonu organiziral novembra 1993 tudi mednarodni posvet z udeležbo številnih ombudsmanov. Svet je vsako leto prejel in obravnaval tudi približno 300 posamičnih pritožb, ki jih je reševal sekretar Sveta, ki je bil edini poklicni strokovni delavec Sveta, saj so predsednik in vsi člani vseskozi delali nepoklicno in brez plačila. V skladu z zakonom o varuhu je celoten arhiv Sveta s številnimi posamičnimi zadevami prevzel varuh človekovih pravic.

Pogoji, katerih izpolnitev je predvidel zakon pred začetkom dela varuha, ob uradnem začetku opravljanja dela varuha niso bili v celoti izpolnjeni, vendar je bil pritisk pobudnikov tak, da je moral začeti delati takoj (od izvolitve varuha do 31. decembra 1994 je bila nanj naslovljena 401 pobuda, v prvem mesecu delovanja pa je varuh prejel 228 pobud). Velik pripad zadev je močno vplival na delo skozi vse leto 1995. Poudariti je treba, da so v prvem letu vzporedno tekla prizadevanja za vzpostavitev celovitih materialnih, kadrovskih in drugih možnosti za delo ter prizadevanja za čim uspešnejše in hitro reševanje vlog posameznikov, ki so se od vsega začetka množično obračali na nas. Ob tem je bilo treba orati ledino glede načina dela te

Namestniki varuha (iz leve: Jernej Rovšek, France Jamnik, Aleš Butala) in predsednik nekdanjega Sveta za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin dr. Ljubo Bavcon

nove institucije pri nas, ji zagotoviti ustrezno mesto in vzpostaviti potrebne stike s pristojnimi državnimi organi, na katere se nanaša delo varuha, pa tudi z javnostjo. Svojo organiziranost in dela je varuh uredil s poslovníkom in drugimi splošnimi akti.

Urad varuha sestavljata: strokovna služba in služba generalnega sekretarja. Strokovna služba opravlja strokovne naloge, predvsem pa sodeluje pri izvedbi preiskovalnih dejanj ter pripravlja poročila in mnenja v zvezi s pobudami. Služba generalnega sekretarja opravlja vse naloge na organizacijskem, pravnem, upravnem, materialnem, finančnem in kadrovskem področju, ki so potrebne za delovanje urada varuha.

Prvemu varuhu človekovih pravic Ivanu Bizjaku je 29. septembra 2000 potekel šestletni mandat. Ob odločanju o njegovi ponovni kandidaturi na to funkcijo v Državnem zboru ga kljub izrecni podpori njegovega dotedanjemu delu ni podprlo dovolj poslancev. Na seji, dne 21. februarja 2001, pa je na predlog predsednika države Državni zbor Republike Slovenije za drugega varuha človekovih pravic izvolil Matjaža Hanžka.

Ob obravnavi rednega letnega poročila varuha za leto 2000 v državnem zboru so poslanci podprli predlog varuha, da se v okviru urada specializira skupina za delo na področju varstva otrokovih pravic. Januarja 2003 je državni zbor na predlog varuha imenoval za četrtega namestnika Toneta Dolčiča, ki je pristojen za varovanje pravic na področju socialnega varstva in otrokovih pravic. S sprejetjem novele zakona o varstvu osebnih podatkov pa je varuh pridobil nove pristojnosti na področju varstva osebnih podatkov. Državni zbor RS je julija 2004 sprejel pobudo varuha, da se znotraj obstoječe institucije

varuha oblikuje notranja organizacijska enota, ki se bo specializirala za spremljanje vseh oblik diskriminacije in nestrpnosti. Tako namerava varuh oblikovati interdisciplinarno skupino, ki se bo celostno ukvarjala z vsemi oblikami diskriminacije. To pomeni reševanje pobud s področja diskriminacije, kar delamo že sedaj, izvajanje raziskav na tem področju ter oblikovanje ustreznih strategij izobraževanja in promocije, ki bodo pripomogle k zmanjševanju diskriminacije in nestrpnosti v slovenski družbi.

Medtem ko je bilo za začetek dela varuha značilno, da številni posamezniki, ki so se obračali na varuha, še niso poznali njegovih pristojnosti, kar se je kazalo v številnih vlogah, ki niso izpolnjevale pogojev za obravnavo pri varuhu, se je do danes glede poznavanja vloge in pristojnosti varuha položaj bistveno izboljšal.

Razlog za izboljšanje je iskati v številnih aktivnostih, ki so bile usmerjene v predstavitev institucije in njenih pristojnosti.

Mednarodna konferenca
"Razmerje med ombudsmeni in pravosodnimi organi"

Značilnosti varuhovega delovanja v prvih letih in danes

Varuh človekovih pravic, kakor ga določa zakon, je oblikovan po klasičnem modelu nacionalnega parlamentarnega ombudsmana s širokimi pristojnostmi do državnih in drugih organov, ki izvajajo javna pooblastila. **Korenine** institucije ombudsmana segajo v leto 1809 na Švedsko, ko je bil ustanovljen "predstavnik za pravičnost" (ombudsman for justice). Takšen model je prevzela večina zahodnoevropskih držav. Z nalogami in pooblastili, ki jih ima, je dodatno sredstvo zunajsodnega varstva pravic posameznikov.

V letu 1995 se je pri delu varuha človekovih pravic precej poznalo, da je ta institucija šele začela delo. Iz številnih vlog je bilo razvidno nerazumevanje vloge varuha človekovih pravic in njegovih pristojnosti. To velja zlasti za pričakovanja posameznikov, da bo varuh sam spremenil odločitve drugih državnih organov, celo pravnomočne sodne odločbe. V številnih primerih so posamezniki pričakovali posredovanje varuha v medsebojnih sporih - družinskih, sosedskih ali sporih z delodajalcem. Nekateri so od varuha pričakovali zastopanje v sodnih ali drugih postopkih, drugi pa neposredno reševanje njihovih socialnih ali stanovanjskih stisk. Pogosto pa so se posamezniki obračali na nas, da bi proučili njihovo zadevo in jim dali pravni nasvet.

Zato je bila v začetku precejšnja pozornost namenjena pojasnjevanju pristojnosti varuha, saj je bilo zaznati precej neupravičenih pričakovanj v javnosti, zlasti pričakovanj, da se bo varuh lotil vseh nakopičenih problemov v družbi ne glede na njihovo povezanost s človekovimi pravicami, in pričakovanje, da bo delo varuha osredotočeno na javno kritiko državnih organov. Ob izjemno številnih posamičnih vlogah je bilo manj možnosti za poglobljeno ukvarjanje s širšimi problemi.

Treba je bilo določiti področja, na katera se delijo zadeve iz pristojnosti varuha, metode dela v tem okviru, za katera področja je pristojen

Evropski ombudsman P. Nikiforos Diamandouros na obisku v Sloveniji

posamezen namestnik, pa tudi obliko stikov z organi, ki spadajo v pristojnost varuha, in način izvajanja pooblastil do teh organov.

Novoizvoljeni varuh namenja izjemno velik poudarek področju odnosov z različnimi javnostmi, med njimi nevladnim organizacijam in raznim združenjem ter društvom, pa tudi odnosom z mediji. Sam postopek in način obravnave posamezne pobude sta sicer ostala nespremenjena, zavzel pa se je za kompleksnejšo obravnavo pobud oziroma določene problematike.

Če kršenje človekovih pravic opredelimo kot socialno bolezen in delo varuha človekovih pravic primerjamo z delom zdravnika: varuh po eni

Nagovor varuha človekovih pravic Matjaža Hanžka ob proslavi Mednarodnega dneva človekovih pravic v Ljubljani

strani zdravi posamezno bolezen, po drugi pa deluje preventivno in ustvarja pogoje, da bi se ta bolezen pojavljala čim manj. Pogosto pa se obe ravni prepletata.

V letih delovanja institucije se je **pripad zadev ustalil med 3000 in 3500 pobudami na leto**, največ s področja sodnih in policijskih postopkov, upravnih zadev ter zadev s področja socialne varnosti.

Ocenjujemo, da znaša delež utemeljenih zadev (te so utemeljene, ko gre za kršitev pravic ali drugo nepravilnost v vseh navedbah pobude) okoli 19 odstotkov. V primerjavi z drugimi sorodnimi institucijami je ta delež dokaj velik, vendar je treba pripomniti, da tudi na račun dolgotrajnosti sodnih in upravnih postopkov.

NAČINI IN OBLIKE DELA

Varuh človekovih pravic je bil ustanovljen z namenom varovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil. Njegova naloga je preprečevati in ugotavljati kršitve človekovih pravic in druge nepravilnosti ter odpravljati njihove posledice. Zato je odločilnega pomena, da je lahko dostopen vsakomur, ki se želi obrniti nanj. Temu načelu sledi vrsta rešitev glede načina dela varuha.

V sprejemni pisarni je kadarkoli med delovnim časom mogoče oddati vlogo in se pogovoriti s sodelavcem, ki posreduje informacije. Pogovore opravljajo varuh, namestniki in svetovalci. Za pojasnila, nasvete in informacije o vloženih pobudah lahko posameznik **brezplačno pokliče telefonsko številko (080 15 30)**, od oktobra 1998 pa je mogoče pri varuhu vložiti pobudo tudi po elektronski pošti (info@varuh-rs.si).

Praviloma se pobuda za začetek postopka vloži v pisni obliki. V nujnih primerih jo sprejmemo tudi po telefonu. Pobude lahko vložijo pobudniki ob osebem pogovoru. Nekatere pobude izhajajo tudi iz pogovorov z zaprtimi osebami ob pregledih zaporov in priporov. Varuh sprejema pobude tudi ob poslovanju zunaj sedeža in ob drugih obiskih, ko

opravlja pogovore s pobudniki. **Postopek pri varuhu je neformalen in za stranke brezplačen.** V pobudi je treba navesti dejstva in predložiti dokaze, ki so pomembni za uvedbo postopka, ter navesti, katera pravna sredstva so bila uporabljena v konkretni zadevi.

Nekatere pobude so nepopolne, ker ne vsebujejo vseh dejstev, pomembnih za opis problema, ali pa jim ni priložena potrebna dokumentacija. Glede na vrsto pomanjkljivosti zaprosimo za dopolnitev pobudnika ali pa se s poizvedbo obrnemo na zadevni organ, če je dovolj jasno prikazano, za kateri postopek in kateri organ gre. Pri nekaterih pobudah ugotovimo, da ne spadajo v pristojnost varuha ali da niso izpolnjeni pogoji za obravnavo. V takšnih primerih pobudniku odgovorimo z nasvetom, kam naj se obrne, če ima na voljo še kakšne možnosti, oziroma katera pravna sredstva naj uporabi, preden bo zadevo lahko obravnaval varuh.

Med vlogami, ki ne sodijo v pristojnost varuha, so pogoste takšne, pri katerih gre za spor med posamezniki, ki ga ni mogoče razreševati drugače kot sporazumno, če to ni mogoče, pa prek sodišča.

Zaradi razjasnitve vseh okoliščin v zvezi z obravnavano pobudo praviloma pridobimo tudi stališče druge strani. Zato opravimo poizvedbo pri organu, na katerega se nanaša pobuda. Ker so zadeve, ki jih obravnavamo, po vsebini zelo raznovrstne, so takšni tudi načini opravljanja poizvedb. Praviloma se na pristojni organ obrnemo pisno s kratkim povzetkom zatrjevanе nepravilnosti ali opisom problema ter zaprosimo za podrobnejše informacije. Včasih, na primer pri zatrjevanju dolgotrajnosti postopka, že v tej fazi izrazimo svoje mnenje ob predpostavki, da navedbe pobudnika v celoti držijo. Hkrati določimo rok za odgovor, ki je odvisen od nujnosti in zapletenosti zadeve. Ta rok ni daljši od 30 dni. Včasih zaradi časovne kritičnosti ali narave problema poizvedbo opravimo po telefonu. V nekaterih primerih, ko se organ izmiška odgovarjanju na naša zastavljena vprašanja, vpogledamo v celoten spis o zadevi, na katero se nanaša pobuda. Predstojnika ali predstavnika organa vabimo na pogovor, če je treba razčisti vprašanja, ki so širše narave. V zadevah, ko se priporniki ali zaporniki pritožujejo nad neustreznimi postopki uprave zavoda oz. zaradi neustreznih bivalnih razmer, opravimo pogovor z upravo hkrati z obiskom pripornika ali zapornika.

Ko zberemo vse potrebne informacije, se odločimo o nadaljnjem postopku. Včasih odgovor organa pomeni rešitev pobudnikovega problema, na primer podatek, kdaj se bo nadaljeval in končal postopek, o katerem je pobudnik menil, da ga neupravičeno zavlačujejo. V takšnih primerih lahko postopek končamo, pobudnika pa povabimo, naj se ponovno obrne na nas, če organ svojega zagotovila o nadaljevanju postopka ne bo spoštoval.

V drugih primerih, ko je pobuda utemeljena, nadaljujemo razčiščevanje spornih vprašanj do ustrezne rešitve. Pri obravnavanju pobud se zavedamo, da je za pobudnika najpomembnejše, da dosežemo rešitev njegovega problema.

To je naše izhodišče pri odločitvi za uporabo najustrežnejšega ukrepa izmed tistih, za katere smo pooblaščen. Tako lahko v primerih, ko je postopek brez utemeljenih razlogov predolgotrajen, posredujemo pri organu za pospešitev zadeve, zlasti če je razumen ali zakonski rok za odločitev že prekoračen in če to ne pomeni kršitve vrstnega reda obravnavanja zadev. Organu lahko tudi predlagamo rešitev problema na poravnalni način, če se s tem strinja tudi pobudnik.

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

Če nepravilnosti ni več mogoče odpraviti, organu predlagamo, naj se pobudniku za storjeno nepravilnost opraviči. V vseh fazah kateregakoli postopka lahko dajemo organom priporočila za rešitev problema, mnenja z vidika spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, predloge za izboljšanje poslovanja s strankami in predloge za povrnitev škode.

Če ugotovimo, da je nastali problem izključno posledica neustreznih predpisov, lahko predlagamo spremembo takih predpisov. Če tak predpis ureja pomembno vprašanje z vidika varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin in naš predlog za spremembo predpisa ni upoštevan, lahko vložimo na Ustavno sodišče predlog za presojo ustavnosti in zakonitosti. Na Ustavno sodišče lahko vložimo tudi ustavno pritožbo.

Poslovanje zunaj Ljubljane

V želji, da bi bili dostopnejši ljudem, ki bivajo v oddaljenih krajih, smo kot redno obliko dela uvedli poslovanje zunaj sedeža. S tem smo povečali možnosti za pogovor z varuhom ali njegovimi namestniki. S poslovanjem zunaj Ljubljane poskušamo **doseči delovanje varuha na celotnem območju Slovenije**.

Ugotavljamo, da ima poslovanje zunaj sedeža več učinkov. Prvi je nedvomno v dejstvu, da se posameznikom, ki bivajo daleč od Ljubljane, sploh omogoči osebni pogovor, v katerem lahko podrobneje razložijo svoj problem. Drugi je v tem, da se lahko nekatere težave, ki so vezane na neustrezno delo državnih in lokalnih organov v obiskanem kraju, odpravijo s takojšnjim posredovanjem že med samim obiskom. Obisk pa ima tudi preventivni vpliv na delo državnih in lokalnih organov v obiskanem kraju. Tak način dela opravljamo na sedežu občin v prostorih, ki nam jih le-te dajo na voljo brezplačno.

Stiki z državnimi in drugimi organi

Za uspešno delo varuha je med drugim pomembno tudi ustrezno sodelovanje z državnimi in drugimi organi. Z njimi varuh sodeluje na obeh ravneh, tako na preventivno/promocijski kot tudi na kurativni. Na slednji se ustrezno sodelovanje z državnimi in drugimi organi kaže v korektnem odgovarjanju na njegove poizvedbe in v pripravljenosti odgovornih za neposreden pogovor o problemih s področja varstva človekovih pravic ter v upoštevanju varuhovih predlogov in mnenj.

Delovna srečanja pa lahko razširijo odnose z organi s kurativne tudi na preventivno raven. To omogoča možnost izdelave skupnih strategij za preprečevanje kršenja pravic in skupen pristop k dvigu zavesti o spoštovanju pravic tako uslužbencev organov, do katerih ima varuh pristojnosti, kot širše javnosti. Preventivni pogovori omogočajo odpravo nejasnosti ob določenih predpisih in/ali zakonih pred njihovim sprejetjem in implementacijo.

Državni organi praviloma upoštevajo varuhove predloge, mnenja in ugotovitve za razrešitev problemov in so pripravljeni na pogovor. Ob morebitnih komunikacijskih zastojih z nekaterimi pa varuh po

večkratnih opozorilih slednjič izvaja pritisk prek javnosti. Varuh vsako leto **poroča državnemu zboru z rednim letnim poročilom** o svojem delu, ugotovitvah o stopnji spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter o pravni varnosti državljanov v Republiki Sloveniji.

Poleg rednih letnih poročil pa varuh o posameznih perečih problemih izdaja tudi posebna poročila. Do sedaj je Varuh človekovih pravic na pristojno delovno telo državnega zbora naslovil sedem posebnih poročil ("Uresničevanje pravic svojcev padlih v vojnih za Slovenijo 1991", "Problematika obravnavanja oseb z duševnimi motnjami", "Problematika obravnavanja zaprtih oseb", "Posebno poročilo o problematiki najemnikov v denacionaliziranih stanovanjih", "Problematika podzakonskih aktov", "Nasilje v družini - poti do rešitev", "Problematika "izbrisanih" v letnih poročilih varuha").

Leta 1996 je varuh prvič izdal skrajšano verzijo letnega poročila tudi v angleškem jeziku, da bi svoje delo prikazal ombudsmanom drugih držav, sorodnim institucijam in drugim strokovnim javnostim, ki delujejo na področju varovanja človekovih pravic v tujini.

Odnosi z javnostmi

Podpora javnosti je posebej pomembna za uspešno delo vsakega ombudsmana. Zato obveščanju javnosti o našem delu namenjamo veliko pozornost. Zaradi obilice dela s pobudami, pomanjkljive kadrovske zasedenosti in ker v uradu v prvih dveh letih ni bilo med zaposlenimi nikogar, ki bi bil posebej usposobljen za odnose z različnimi javnostmi, je bilo sicer težko zagotavljati ustrezno obveščanje. Vendar nam je ob razumevanju in podpori novinarjev in javnih glasil uspelo seznaniti najširši krog ljudi z obstojem, namenom, pristojnostmi in pooblastili varuha človekovih pravic.

V letu 1997 je bil za delo na tem področju en sodelavec, sedaj pa se za delo na tem področju oblikuje oddelek, v katerem sta zaposleni dve

Generalna skupščina in delovni posvet Evropskega združenja ombudsmanov (EOI) v Ljubljani

sodelavki. Ker je postopek pri varuhu zaupen, smo pri posredovanju opisa zadev javnosti posebej skrbni, da ne bi bila odkrita identiteta pobudnikov.

Domača stran varuha človekovih pravic (www.varuh-rs.si) se je izkazala za zelo koristen in dobrodošel vir informacij ne le za predstavnike medijev, ampak tudi za študente, dijake, pobudnike in kot je sklepati iz odzivov, tudi za povsem naključne obiskovalce.

Vedno večja potreba po prilagoditvi vsebinske zasnove spletnih strani različnim javnostim pa je zahtevala prenovo, ki bo izvedena v letu 2005. Z ustanovitvijo posebnega oddelka za pravice otrok in mladih se je varuh tudi veliko bolj začel posvečati **promociji in izobraževanju**, saj delo z otroki zahteva drugačne metode.

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

Od leta 2002 tako varuh poleg občasnih obiskov šol sedaj že tradicionalno pripravlja prireditve ob tednu otroka ter Preprih pravic ob počastitvi Konvencije otrokovih pravic. Tako želi varuh otroke in mlade čim bolj aktivno vključiti v proces spoznavanja pravic in dolžnosti ter se čim bolj seznanjati s težavami, ki jih pestijo. Prav tako gre tu poudariti projekt "Moje pravice" za promocijo poznavanja in izobraževanja o otrokovih pravicah, ki ga je varuh začel izvajati leta 2003 v sodelovanju s Šolo za mir in drugimi nevladnimi organizacijami. V istem letu pa je začel tudi oglaševalsko kampanjo "**Otrokove pravice niso k'r neki, otro-kove pravice so zakon!**", namenjeno promociji otrokovih pravic.

Varuh veliko svojega časa namenja tudi sodelovanju s študentsko populacijo. Leta 1999 je finančno podprl udeležbo treh študentov četrte-

kršenjem njihovih pravic srečujejo vsak dan, ne vedo pa, kakšne možnosti za rešitev njihovega problema jim daje institucija ombudsmana.

Varuh že od vsega začetka namenja svojo pozornost tudi **odnosom z mediji**. Že od leta 1995 pripravlja novinarske konference v uradu ter v okviru poslovanj zunaj sedeža. Namen teh konferenc je predvsem opozarjati na primere slabega delovanja državnih organov, ki jih ugotavljamo na podlagi pobud, in seznanjanje širše javnosti z delovanjem Varuha človekovih pravic.

Izobraževanje o pravicah - bodisi kot načrtovan projekt ali le kot stranski rezultat reševanja in odpravljanja individualnih pritožb - vzpostavlja močno vez med varuhom in mediji. S pomočjo medijev varuh poleg seznanjanja javnosti o svojih odkritjih pri slabem delovanju države tudi razširja zavedanje ljudi o njihovih pravicah ter jim navsezadnje daje napotke, kako naj ravnajo z institucijami.

To sožitje dveh neodvisnih institucij - dveh nadzornikov oblasti - pa nastavlja veliko past za oba: prepletanje delovanja se lahko kaj hitro konča z nevarnostjo izgube neodvisnosti enega ali drugega, najverjetneje pa obeh. Naslednja nevarnost prevelike povezave VČP in medijev je v tem, da so lahko, in nekateri tudi so, mediji kršilci človekovih pravic. Predvsem pri razširjanju sovražnega govora, nestrpnosti, diskriminacije ali kršenju osebne integritete, prevelikem vpletanju v posameznikovo zasebnost z objavljanjem zasebnih življenjskih zgodb, ali izdajanju osebnih po-

Višja državna tožilka Vlasta Nussdorfer in varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek

ga letnika Pravne fakultete v Ljubljani na tekmovanju Rene Cassin pred sodniki Evropskega sodišča za človekove pravice v Strasbourgu. Od leta 2002 pa varuh sodeluje s Pravno fakulteto pri projektu "Pravna klinika". Vsako leto je v uradu varuha na praksi vsaj en študent, sicer pa varuh z nasveti pomaga vsem študentom, ki se nanj obrnejo po pomoč pri izdelavi seminarskih, diplomskih in magistrskih nalog.

Za izobraževanje in ozaveščanje ljudi o človekovih pravicah je bila leta 2003 oblikovana tudi nova publikacija varuha - brezplačen bilten - "**Varuh - kako zavarovati svoje pravice**". Glavni cilj biltena je izobraziti ljudi o njihovih pravicah, jim pokazati poti za iskanje pomoči in popravljanje krivic ter tako pripomoči k zmanjševanju kršitev.

Posebno mesto v odnosih varuha z različnimi javnostmi zavzemajo **odnosi s predstavniki civilne družbe**. Institucija varuha si v vlogi nekakšnega posrednika prizadeva za učinkovit odnos med civilno družbo in nosilci oblasti. Civilne organizacije so lahko tudi zelo učinkovit vir informacij in izkušenj.

Po drugi strani pa ombudsman prek nevladnih civilnih organizacij velikokrat laže prodre do skupin ali posameznikov iz t. i. ranljivih oziroma šibkih skupin, deprivilegiranih oziroma marginaliziranih, ki se s

datkov. Tako lahko prav prevelika medsebojna povezanost varuha in medijev zmanjšuje učinkovitost varuhove kontrole medijev kot kršilcev človekovih pravic. Med pomembnim delom, ki ga ima varuh v odnosu do medijev, je tudi varstvo medijev pri njihovem izražanju.

Mednarodno sodelovanje

Ker je Varuh človekovih pravic edinstvena tovrstna institucija v Sloveniji, so izredno pomembni mednarodni odnosi, sodelovanje z mednarodnimi institucijami, ki delujejo na področju človekovih pravic. Še posebej pa so bili mednarodni stiki pomembni pri vzpostavljanju nove institucije. Varuh se je zato že takoj na začetku vključil v povezave ombudsmanov in sorodnih institucij. Že leta 1995 se je **včlanil v Evropsko združenje ombudsmanov (EOI) in v Mednarodno združenje ombudsmanov (IOI)**. Ob svojih začetkih je varuh namenil večino mednarodnih odnosov pridobivanju izkušenj. Tako se je pri več ombudsmanih seznanil z organizacijo, načini dela, z oblikami stikov s pobudniki, načini dela z vlogami, z organizacijo informacijskih sistemov ipd.

Leto 1996 je varuh zaznamoval z vrsto dosežkov, ki so pomembni za nadaljnjo uveljavitev institucije. Pri tem gre poudariti predvsem uspešno organizacijo generalne skupščine in delovnega posveta Evrop-

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

skega združenja ombudsmanov (EOI). Posvet je potekal pod naslovom **"Beg iz proračuna - beg izpod nadzora"**, na generalni skupščini pa je bil takratni varuh Ivan Bizjak **izvoljen za podpredsednika EOI**. V istem letu je bil varuh **izvoljen tudi v vodstvo IOI**. Pozneje, novembra 2001, je bil tudi drugi varuh **Matjaž Hanžek v okviru IOI izvoljen za enega od štirih evropskih direktorjev**, in sicer za vzhodno in srednjo Evropo.

Prevzem pomembnih dolžnosti na mednarodni ravni odseva tudi krepitev mednarodnega sodelovanja v letu 1997. Varuh po dveh letih svojega delovanja ni več zgolj sodeloval na mednarodnih srečanjih in konferencah, temveč se je vedno bolj uveljavljal v mednarodni javnosti z lastnimi strokovnimi prispevki. **Namestnik varuha** človekovih pravic Aleš Butala je bil konec leta 1998 prvič in leta 2002 ponovno **izvoljen za člana Evropskega odbora za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja**.

Leta 1999 je varuh prevzel pomembno vlogo pri medsebojnem komuniciranju evropskih ombudsmanov, saj mu je bila zaupana **naloga urednika glasila evropskih nacionalnih ombudsmanov**, ki se imenuje Euro-pean Ombudsmen Newsletter. Glasilo izhaja v angleškem jeziku trikrat na leto. Vlogo urednika je opravljal do leta 2003.

Istega leta je varuh v sodelovanju z ombudsmanom Evropske unije Jacobom Södermanom v Ljubljani organiziral seminar z naslovom **Ombudsman in pravni red EU**. Udeleženci seminarja so se v dveh dneh seznanili z izkušnjami evropskega ombudsmana glede na pravni red Unije ter posebnih vidikih dela ombudsmana v državah kandidatkah za članstvo v EU (problemi tranzicije, vloga ombudsmana pri usklajevanju zakonodaje).

Osrednje sporočilo dvodnevnega seminarja je bilo, da lahko ombudsmani v državah kandidatkah za članstvo v EU odigrajo pomembno vlogo pri usklajevanju pravnega reda in vključevanju v EU.

Po petih letih delovanja je imel varuh v svetovni javnosti že tako velik ugled, ki si ga je pridobil s svojim uspešnim delovanjem, da je prek Sveta Evrope ali neposredno začel prenašati svoje izkušnje na druge države, predvsem v države vzhodne in jugovzhodne Evrope.

Kot član vodstva ter kasneje eden izmed evropskih direktorjev IOI je s praktičnimi izkušnjami pomagal pri ustanavljanju ombudsmanov v državah v tranziciji. V to je spadalo tako sodelovanje pri pripravi zakon-

Govor dr. Ljuba Bavcon udeležencem Letnega srečanja volilnih članov evropskega dela Mednarodnega združenja ombudsmanov (IOI)

skih temeljev ustanavljanja ombudsmanov kot seznanjanje z organizacijo, delovnim procesom, reševanjem pobud, odnosov z javnostmi in drugimi stvarmi, pomembnimi za optimalno delovanje ombudsmana.

Do konca leta 2004 je sodeloval pri vzpostavljanju institucij varuha v Makedoniji, Grčiji, Slovaški, Republiki Armeniji, Albaniji, Federaciji BiH in Črni gori.

Med mednarodno najodmevnejše dogodke v letu 2001 v organizaciji VČP vsekakor sodi mednarodna konferenca z naslovom **Razmerje med ombudsmeni in pravosodnimi organi**, ki je bila 12. in 13. novembra v Ljubljani. Srečanje je bilo prispevek slovenskega varuha človekovih pravic k Paktu stabilnosti za južno in vzhodno Evropo. Na njej so predstavniki ombudsmanov in pravosodnih organov iz tranzicijskih in drugih evropskih držav ter Sveta Evrope predstavili svoje izkušnje in praktične možnosti, kako ombudsmeni lahko vplivajo na delo pravosodnih organov in na spreminjanje problematične zakonodaje, ne nazadnje tudi v odnosu do ustavnega sodišča.

V letu 2002 je varuh organiziral **letno srečanje volilnih članov evropskega dela Mednarodnega združenja ombudsmanov**. Ombudsmeni so govorili o neodvisnosti institucije ombudsmana v odnosu do politike, civilne sfere, medijev in o finančni neodvisnosti, srečanje pa je bilo enkratna priložnost za predstavitev Slovenije kot države z visoko razvito stopnjo spoštovanja človekovih pravic.

Prizadevanja na področju varovanja pravic otrok so leta 2002 obrodila sadove s polnopravnim članstvom Varuha človekovih pravic v **Evropski mreži ombudsmanov za otroke** (ENOC). Sodelovanje v ENOC je za slovenskega varuha izredno koristno, saj izmenjava izkušenj, spoznavanje različnih modelov ter aktivno sodelovanje pripomorejo k varovanju otrokovih pravic in predvsem k boljšemu udejanjanju teh pravic v praksi.

Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, pa se je začelo tudi bolj poglobljeno sodelovanje z Evropskim ombudsmanom, ki je v ta namen vzpostavil povezovalno mrežo za še boljše sodelovanje ombudsmanov znotraj EU. Leta 2003 smo se vanjo vključili tudi predstavniki ombudsmanov iz pristopnih članic Evropske unije.

Malce pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo pa nas je obiskal tudi sam evropski ombudsman P. Nikiforos Diamandouros, da bi predstavil svoje delo slovenski javnosti.

Udeleženci Letnega srečanja volilnih članov Mednarodnega združenja ombudsmanov (IOI) v Ljubljani na sprejemu v parlamentu

Kratek pregled desetletnega dela in dosežkov

USTAVNE PRAVICE

Delovanje varuha na področju varstva temeljnih ustavnih pravic je sestavljeno predvsem iz vrste različnih človeških zgodb, ki smo jih bolj ali manj uspešno reševali in rešili. Na tem področju smo reševali težave posameznikov, ki so zatrjevali, da so jim bile kršene temeljne ustavne pravice, ker so bili prizadeti ali različno obravnavani zaradi nacionalne ali etnične pripadnosti, spola, izobrazbe ali kakšne druge okoliščine. Zato je težko izločiti veliko zgodbo ali temo, ki bi zaslužila poseben poudarek ali spomin.

Ena stalnih tem je **položaj Romov**, kjer smo vseskozi opozarjali, da država ne izpolnjuje ustavne obveznosti za zakonsko ureditev njihovega položaja. Vseskozi tudi kritiziramo prakso, ki prepušča urejanje bivalnih in drugih problemov pripadnikov romske skupnosti lokalnim skupnostim. S tem imajo največ problemov praviloma revnejše občine, zato tudi neurejeno financiranje reševanja teh problemov k nestrpnosti v teh okoljih.

Pri varuhu smo v prvih letih veliko pozornosti namenili izvedbi **volitev in referendumov** in organizirali dežurstva na dan njihove izvedbe. Kasneje se je pokazalo, da za takšno spremljanje ni posebno utemeljenih razlogov. Bolj kritično pa je stanje glede volilne zakonodaje, saj zaradi zahteve po dvetretjinski večini pri njenem spreminjanju še vedno čakajo nekateri nujni popravki in dopolnitve (na primer glede volitev po pošti in na domu), na katere opozarjamo vrsto let.

Dostopnost informacij javnega značaja je področje, ki je bilo zakonsko urejeno tudi zaradi dolgoletnega prizadevanja varuha človekovih pravic. Več let smo opozarjali, da ustavna pravica do obveščenosti ne more biti uresničljiva brez zakona, ki bo uredil pogoje in način njenega izvrševanja. Tej temi smo namenili posebno analizo v poročilu za leto 1998. Poleg sprejetja zakona o dostopu do informacij javnega značaja smo predlagali tudi večjo odprtost in preglednost pri delovanju javne uprave, objavo za državljane pomembnih informacij na svetovnem spletu, brezplačno dostopnost državnih in lokalnih predpisov in večjo odprtost države pri dostopu do informacij o varovanju okolja. Tudi na podlagi naših večletnih prizadevanj je Državni zbor ratificiral mednarodno konvencijo, ki ureja to področje (Aarhuška konvencija). Na podlagi pobud, ki so imele tudi naravo **peticij**, nam je na številnih področjih uspelo izboljšati prakso odgovarjanja državnih organov na predloge in peticije posameznikov. Po našem mnenju ustavna pravica do peticije vsebuje tudi pravico do odgovora. S predlogi nam je uspelo izboljšati tudi pritožbene postopke na številnih področjih javne uprave. Tako smo tudi s svojim posredovanjem izboljšali **pritožbene postopke** pri Telekomu, ki sedaj vključuje tudi zunanje člane pri odločanju na drugi stopnji.

Varstvo osebnih podatkov je eno od področij, ki po mnenju varuha v zakonih ni dobro urejeno. Že dolgo opozarjamo na togost in neživljenjskost naše zakonske ureditve, ki ne omogoča pridobivanja nekaterih nujno

Govor varuha človekovih pravic Matjaž Hanžka v Državnem zboru ob obravnavi letnega poročila

potrebnih podatkov za uveljavljanje pravic na drugih področjih (na primer pri izterjevanju dosojenih preživnin), na drugi strani zakonodaja omogoča tudi čezmerne posege v zasebnost. Vlada je sledila našim predlogom, ki so bili vključeni tudi v sklepe Državnega zbora, ob obravnavi poročil za leto 2002, da naj se pripravi popolnoma nov zakon o varstvu osebnih podatkov, ki bo usklajen z ustrezno direktivo EU. Ob tem vrsto let ugotavljamo,

da je sedanje **institucionalno varstvo**, tako na področju varstva osebnih podatkov kot glede dostopa do informacij javnega značaja, slabo urejeno. Obstoječe institucije ne zagotavljajo dovolj učinkovitega varstva pravic posameznikov, zato je čedalje bolj jasno, da so bili utemeljeni naši predlogi za združitev obstoječih institucij v močan neodvisen organ, ki bi vključeval tako varstvo osebnih podatkov kot dostop do informacij, in morda še kakšno sorodno področje.

VARSTVO PROSTORA IN OKOLJA

Na področju varstva in okolja je delovanje varuha usmerjeno predvsem v obravnavanje in preiskovanje posamičnih pobud. Ob tem pogosto ugotavljamo slabo in neučinkovito delo pristojnih inšpekcijskih služb. Manj pozornosti namenjamo širšim vprašanjem varovanja okolja, na primer onesnaževanju podtalnice in zraka, vendar nam kljub pomembnosti teh vprašanj omejena kadrovska zasedba ne omogoča širše obravnave teh vprašanj. Kljub temu smo pripomogli k temu, da so se pristojni državni organi resneje lotili vprašanja onesnaževanja podtalnice na območju Ljubljane s kemičnimi pripravki, ki se uporabljajo v kmetijstvu. Na tem področju moramo pogosto opozarjati na nespoštovanje obveznosti pristojnih državnih organov glede sprejemanja podzakonskih predpisov, brez katerih se v številnih primerih zakoni sploh ne morejo izvajati.

STANOVANJSKE ZADEVE

Zagotavljanje stanovanj je vedno zelo občutljivo socialno vprašanje, ki zadeva skoraj vsakogar. Za celotno obdobje delovanja varuha je značilna nezadostna stanovanjska oskrba, zlasti v večjih mestih. To se kaže tudi v pobudah varuha, saj je vlog na razpise za najemna stanovanja vedno veliko več kot razpoložljivih stanovanj. Na podlagi analize posameznih pritožb smo uspeli s predlogi za ustrezne spremembe državnih pravilnikov o dodeljevanju socialnih in neprofitnih stanovanj v najem. Še vedno je velik in nerešen problem zagotavljanje najnujnejših prostorov ob prisilnih izpraznitvah (deložacijah) na podlagi sodnih odločb. Vse od začetka delovanja varuha je stalnica problematika **najemnikov v denacionaliziranih stanovanjih**, ki jih je država pustila same pri reševanju njihovega stanovanjskega statusa, čeprav je problem povzročila sama z načinom denacionalizacije z vračanjem stanovanj v naravi. Ker se državni organi na ta problem niso odzivali, smo v začetku leta 2002 državnemu zboru poslali o tej problematiki posebno poročilo. Državni zbor je z obravnavo odlašal tako dolgo, da naši predlogi niso bili ustrezno vključeni v besedilo novega stanovanjskega

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

zakona. To vprašanje tako ostaja še naprej odprto. Tudi problematika tako imenovanih "**vojaških stanovanj**" je ena od stalnic pri obravnavi pobud na stanovanjskem področju. Državni organi so v letu 1995 začeli uresničevati odločbe sodišč o nezakonnosti dodelitve stanovanj s strani organov JLA v letu 1991. Varuh je predsedniku vlade predlagal, naj začasno ustavi prisilne izselitve, dokler se ne sprejmejo merila o tem, kdo bi lahko stanovanja še naprej uporabljal in kdo ne. Vlada je po prejemu našega predloga 29. marca 1995 začasno ustavila deložacije. Veliko pozneje in tudi šele po našem posredovanju je Vlada RS sprejela tudi merila za reševanje primerov nezakonitih vselitev v vojaška stanovanja, ki pa se uresničujejo brez večjih zapletov.

UPRAVNE ZADEVE

V prvih letih delovanja varuha človekovih pravic so bile na upravnem področju posebne razmere, ki so močno vplivale na število in vsebino prejetih pobud. Delno se je uporabljala še jugoslovanska zakonodaja, novi predpisi so se sprejemali z zamudo, pogosto so bili pomanjkljivi in ne dovolj kakovostni. Organiziranost upravnih organov in uveljavljena razmerja med njimi niso zagotavljali dovolj učinkovitega dela. Kot posledica osamosvojitve Slovenije in uveljavljanja nove ureditve so bila še posebej kritična nekatera področja: urejanje položaja državljanov drugih republik nekdanje SFRJ, ki so ostali v Sloveniji (pridobitev slovenskega državljanstva ali ureditev statusa tujca), denacionalizacija in t. i. vojni zakoni, zlasti Zakon o žrtvah vojnega nasilja in Zakon o popravi krivic. Na teh pa tudi na nekaterih drugih področjih so nastali veliki zaostanki pri reševanju upravnih zadev.

Iz opisanih razlogov se varuh ni mogel omejiti samo na obravnavanje posameznih pobud, ampak je prek vseh mogočih oblik delovanja vplival tudi na reševanje širših in sistemskih vprašanj. Eno naših izhodišč je bilo, da bi se v pravni državi upravni organi morali organizirati tako, da bi pri svojem delu lahko upoštevali predpise vsaj v tolikšni meri, kot jih morajo posamezniki in druge "stranke". Ne ravno uspešno smo opozarjali na primere interpretacije predpisov v škodo posameznika. Zavzemali smo se za učinkovito, a tudi prijazno javno upravo in temu namenili posebno analizo v Lp 98. Analizirali smo tudi problematiko podzakonskih predpisov v luči uresničevanja človekovih pravic ter predlagali potrebne ukrepe, ki jih je Vlada načelno sprejela, v praksi pa ni bilo opaziti kakih premikov. Tudi preobrazba javne uprave nasploh je kljub sprejetju sistemske zakonodaje v letu 2002 šele na pol poti. Uresničeni so bili (z večjo ali manjšo zamudo) naši predlogi za **sprejetje zakonov** o upravnem sporu, o splošnem upravnem postopku, o popravi krivic, o plačilu odškodnine žrtvam vojnega in povojnega nasilja, o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednic nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji, o tujcih in o azilu ter že omenjeni sistemski zakoni o državni upravi.

Na podlagi ugotovljenih številnih nepravilnosti v vseh fazah **upravne ga postopka** (od sprejema vloge do izvršbe) smo dosegli ustrezne popravke v konkretnih postopkih naših pobudnikov, poleg tega pa smo prek letnih poročil, stikov s predstojniki upravnih organov ter ukrepanja Urada MNZ za organizacijo in razvoj uprave tudi nasploh vplivali na boljše vodenje upravnih postopkov. Zavzeli smo se za (ponovno) vzpostavitev in delovanje upravne inšpekcije. Poleg premika oz. pospešitve velikanskega števila posamičnih postopkov je naše vztrajno opozarjanje na kršitve zakonskih in vsakršnih razumnih rokov za odločanje primomoglo k hitrejšemu reševanju upravnih zadev in odpravljanju zaostankov na nekaterih področjih (državljanstvo, tujci, v manjši meri davčna uprava, prostor in okolje ter postopki po vojnih zakonih).

Na področju **državljanstva** smo dosegli pospešeno reševanje vlog iz "osamosvojitvenega" paketa, upoštevanje prednostnih kategorij, manj togo uveljavljanje meril za ugotavljanje pogojev za pridobitev državljanstva ter - pri ugotavljanju zadržkov - usmeritev na konkretno ravnanje prosilca, ki bi dokazovalo njegovo nevarnost za Slovenijo. Pretežno so bili upoštevani tudi naši predlogi v zvezi s težavami nekaterih skupin prosilcev, ki niso mogli pridobiti akta o odpustu iz dosedanjega državljanstva.

Pomagali smo razrešiti nekatere probleme prosilcev za državljanstvo po 40. členu ZDRS, ki so ustavno izenačeni s slovenskimi državljani: evidentiranje tega statusa po odpravi negativne odločbe o državljanstvu v upravnem sporu, pravica do vrnitve v državo, do delovne knjižice ter do prijave v zdravstveno in pokojninsko-invalidsko zavarovanje.

V zvezi z urejanjem položaja "zatečenih" **tujcev** smo bistveno pripomogli k razčiščenju vprašanja o (ne)ustavnosti njihovega izbrisa iz registra stalnega prebivalstva oziroma sploh Zakona o tujcih ob interpretaciji, kot se je uveljavila v praksi, ter k sistemski ureditvi problema teh tujcev (ZUSDDD). Pri tem so bila preslišana naša opozorila, da zakon ne rešuje vprašanja njihovega statusa v času od izbrisa do pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje, kar je glavna vsebina sedanjih razprtij glede "izbrisanih".

S številnimi predlogi smo sodelovali pri urejanju statusa posameznih tujcev, (večinoma uspešno) opozarjali na neusklajeno prakso in napake pri obravnavanju vlog za izdajo dovoljenja za začasno ali stalno prebivanje ter pripomogli k razčiščenju nekaterih vprašanj v zvezi z odpovedjo prebivanja, zavrnitvijo izdaje vizuma in zavrnitvijo oz. prepovedjo vstopa v državo.

Dosegli smo, da slovenskim državljanom za vložitev prošnje za izdajo dovoljenja za začasno prebivanje ožjega družinskega člana - tujega državljana ni treba hoditi v tujino, temveč to lahko opravijo pri upravni enoti, kjer živijo.

Ob spremljanju problematike začasnih **beguncev** smo predlagali boljše obveščanje in sploh korektne postopke v zvezi s pridobitvijo in prenehanjem pravice do začasnega zatočišča ter izpraznjevanjem posameznih begunskih centrov. Predlagali smo tudi, da se izvršujejo izdane odločbe o priznanju pravice do človekoljubne pomoči. Zavzeli smo se za ureditev prostorskih razmer v Centru za odstranjevanje tujcev in v Azilnem domu, kar je bilo dokončno urejeno z dograditvijo novega Azilnega doma v letošnjem letu. Opozarjali smo tudi, da je potrebna trajnejša ureditev statusa začasnih beguncev, ki se (še) ne morejo vrniti v domovino, kar je bilo storjeno z dopolnitvami Zakona o začasnem zatočišču v letu 2002.

Na področju **denacionalizacije** smo ob analizi razlogov za prepočasno izvajanje zakona dosegli številne premike oz. pospešitve posameznih postopkov, pa tudi ustrežnejše vodenje postopkov z razčiščenjem položaja posameznih udeležencev (zavezanci, izvedenci).

Z opozorili in predlogi smo pripomogli, da je steklo vračanje zemljišč v kompleksih, da je bil razčiščen postopek določitve odškodnine zavezancem, ki so odplačno pridobili nepremičnino, ki se vrača v postopku denacionalizacije, in da so bili izpolnjeni pogoji za denacionalizacijo z izdajo priznanc. Kritično smo ocenili tavanje prakse glede obveznosti vračanja nadomestnih kmetijskih zemljišč in glede odrekovanja položaja upravičenca tistim nekdanjim lastnikom stavbnih zemljišč, ki so jim

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

bila zemljišča vzeta iz uporabe po letu 1963, in tistim, ki so imeli pravičo dobiti odškodnino od Republike Avstrije. Pravilnost naših stališč so potrdile poznejše odločbe Ustavnega sodišča.

Na področju **davkov, prispevkov in carin** smo se (delno uspešno) zavzemali za hitrejše vodenje postopkov, zlasti na drugi stopnji, za prožnejše obravnavanje davčnih zavezancev in za bolj popolne obrazložitve individualnih aktov, še posebej sklepov o prisilni izterjavi davčnega dolga in odločb v zvezi s prošnjami za odpis, odlog ali obročno odplačevanje davčnega dolga. Predlog, da se kriteriji za to določijo s podzakonskim aktom, je upoštevan šele v novem Zakonu o davčnem postopku.

Ob problematiki (pre)visokih zamudnih obresti smo neuspešno opozorili na dvomljiv tek obresti po izteku zakonskega roka za odločitev o (utemeljeni) vlogi za davčno olajšavo.

Predlagali smo ureditev postopkov za odpis prispevkov za invalidsko-pokojninsko ter zdravstveno zavarovanje in možnost evidentiranja spremembe zavezanca za plačilo davka od dohodka iz kmetijstva pri davčnem organu pred evidentiranjem spremembe lastništva v zemljiški knjigi.

Pripomogli smo k boljšim rešitvam glede priznavanja davčnih olajšav za vzdrževanje telesno prizadetih otrok ter glede carinskih in davčnih oprostitev za invalide pri uvozu oziroma nakupu osebnega avtomobila.

Doslej obravnavana večstranska problematičnost nadomestila za uporabo stavbnega zemljišča je prav v zadnjem času kulminirala s pobudami glede nesorazmerno visoke obveznosti za uporabo nezazidanih stavbnih zemljišč.

V zvezi z "**vojnimi**" zakoni so bila uveljavljena naša stališča o pospešitvi posameznih postopkov, o skrajšanju roka za revizijo odločb po zakonu o žrtvah vojnega nasilja, o povrnitvi previsokih prejemkov po zakonu o vojnih invalidih in zakonu o vojnih veteranah po uveljavitvi spremenjenih zakonov I/I-1996 ter o začetku priznavanja pokojninske dobe za čas trajanja vojnega nasilja. Manj uspeha smo imeli z opozorili na zaostanke pri delu komisije za popravilo krivic, zamudo pri sprejemanju Zakona o skladu za poplačilo odškodnine žrtvam vojnega in povojnega nasilja ter neustrezno organiziranost za pravočasno izplačilo odškodnin.

V zadnjih letih se večja število pobud s področja vzgoje in izobraževanja, in to z zelo pestro vsebino (ocenjevanje znanja ter odnos do učencev

in dijakov, postopki urejanja različnih zadev v šolah in vrtcih, šolanje otrok s posebnimi potrebami, težave zaposlenih). Ugotovili smo, da posebnosti tega področja niso v celoti upoštevane v ustreznih predpisih, in predlagali, da se ob njihovem spreminjanju to popravi. MŠZŠ je predlog načelno sprejelo.

DELOVNA RAZMERJA IN BREZPOSELNOST

Ker varuh po zakonu nima pristojnosti do delodajalcev zunaj javnega sektorja, smo lahko na podlagi številnih pobud samo v letnih poročilih opozarjali na težaven položaj delavcev in brezposelnih (še posebej mladih, invalidov in starejših) v spremenjenih družbeno-ekonomskih razmerah in na potrebo po čimprejšnji zakonski ureditvi delovnih razmerij v skladu s temi razmerami. ZDR je bil sprejet šele leta 2002.

Na ukrepanje pri konkretnih kršitvah pravic smo lahko vplivali le prek inšpekcije dela. V skladu z našimi predlogi je inšpekcija dela po spremembah zakona v letu 1997 dobila večje možnosti za učinkovito ukrepanje. Sprejet je bil tudi naš predlog za spremembo Zakona o zaposlovanju tujcev, po kateri zavrnitev sprejema v državljanstvo iz posebnih razlogov ne pomeni več (trajne) ovire za izdajo delovnega dovoljenja. Za postopke v zvezi z uveljavljanjem pravic med brezposelnostjo in za posredovanje varuha v teh postopkih velja enako, kot je opisano pri Upravnih zadevah.

Dosegli smo razčiščenje vprašanja, kako je z nadomestili za samostojne podjetnike, ki postanejo invalidi III. kategorije, z nadomestilom za brezposelnost po prenehanju poskusnega dela in (delno) z nadomestilom za brezposelnost med trajanjem delovnega spora o zakonitosti prenehanja delovnega razmerja.

Na podlagi pobud delavcev v državnih in občinskih organih ter pri nosilcih javnih pooblastil smo ugotavljali, da tudi ti ne spoštujejo v celoti delovne zakonodaje, včasih pa niti pravnomočnih sodnih odločb. Naša posredovanja so bila v precejšnji meri uspešna.

Na področju štipendiranja so bili sprejeti naši predlogi za boljšo ureditev postopka za podeljevanje Zoisovih štipendij, za ponovno presojo upravičenosti do štipendije, če se med letom zaradi upokojitve ali nekrivdne in neprostovoljne izgube zaposlitve družinskega člana spremenijo skupni prihodki družine, in za izplačilo celotne štipendije Zoisovim štipendistom, ki predčasno diplomirajo.

SOCIALNA VARNOST IN OTROKOVE PRAVICE

V prvih letih svojega delovanja je varuh človekovih pravic kršitve otrokovih pravic obravnaval v okviru drugih delovnih področij in jih kot samostojno področje vodi šele od leta 2002. Zato tudi statistični podatki o številu pobud ne morejo predstaviti dejanskega stanja, še zlasti če upoštevamo **posebnosti delovanja varuha na področju otrokovih pravic** (manj konkretnih pobud in več splošnih akcij).

Pobude s področja socialnega varstva, ki vključuje socialno skrb za otroke, odrasle in ogrožene, pokojninsko in invalidsko zavarovanje ter zdravstveno varstvo in zavarovanje so celotno desetletno obdobje delovanja varuha obsegale okrog 12 odstotkov celotnega obsega vseh zadev. Vsebina posameznih pobud varuhu je bila seveda odvisna od problemov, ki so na posameznih področjih nastajali zaradi neustrezne zakonske ureditve ali pa zaradi normativne neurejenosti takrat aktualnih vprašanj.

Počastitev prve obletnice projekta "Moje pravice" na OŠ Poljane

Dijaki I. gimnazije Celje na strokovnem posvetu Nasilje v družini - poti do rešitev

Pokojninsko in invalidsko zavarovanje

Že v svojem prvem poročilu leta 1995 je varuh opozoril na **problem vojaških pokojnin**, ki je nastal zaradi razpada nekdanje skupne države, nova država Slovenija pa normativno ni bila pripravljena na izvajanje pokojninskega sistema za prebivalce, ki so bili do leta 1991 vojaški zavarovanci. Varuh je opozoril, da je nujno čim prej sprejeti ustrezen zakon, vendar je moral na ta problem opozoriti v letnih poročilih še dvakrat, saj je Državni zbor sprejel ustrezen zakon šele leta 1998.

Pri obravnavi pobud in pritožb na področju pokojninskega in invalidskega zavarovanja je varuh že leta 1997 opozoril Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, da so njegove odločbe, izdane na vnaprej pripravljenih **obrazcih**, pomanjkljive in zavarovancem ne zagotavljajo ustrezne pravne varnosti. Zavod je naše predloge upošteval in začel izdajati odločbe, ki so v obrazložitvi pojasnile vse bistvene razloge za odločitev in zavarovancu omogočile, da preveri pravilnost odločbe in začne tudi morebitni pritožbeni postopek. Vsako leto pa obravnavamo nekaj pritožb v zvezi z odnosom zavodovih uslužbencev in invalidskih komisij do zavarovancev, ki želijo uveljaviti svoje pravice, pa pri tem naletijo na aroganten, včasih celo žaljiv sprejem ali obravnavo. Na področju invalidskega varstva že nekaj let neuspešno opozarjamo, da še ni sprejet **seznam telesnih okvar**, na podlagi katerih se pridobi pravica do invalidnine, prav tako pa smo dlje časa opozarjali tudi na seznam poklicnih bolezni, ki je bil vendarle ažuriran v letu 2003.

Zdravstveno varstvo in zavarovanje

Tudi na neustrezno urejenost pritožbenih poti v zdravstvu varuh opozarja že vse od leta 1995, pa ministrstvo kljub izrecnim zagotovilom takratnega ministra še do danes ni pripravilo ustreznega predpisa. V zvezi s tem je varuh tudi vsako leto posebej opozarjal izvajalce zdravstvene dejavnosti, da je **vpogled v zdravstveno dokumentacijo** bolnikova pravica, ki je ni dopustno omejevat izgovori o zaupnosti podatkov. Žal tudi vsebina te pravice še ni ustrezno definirana v zdravstveni zakonodaji, kar še zmeraj povzroča težave bolnikom, še večje pa njihovim sorodnikom, če dvomijo o pravilnosti zdravljenja. Vse bolj se ukvarjamo tudi s problemom **čakalnih dob** pri zdravnikih specialistih, čeprav pobudnikom ne moremo pomagati na pričakovan način.

Morebitno posredovanje varuha za preskok vrste čakajočih bi namreč povzročil kršitev pravic drugim bolnikom, zato lahko v takšnih primerih preverimo le pravilnost uvrščanja na seznime čakajočih. Zakon o zdravniški službi, ki je bil sprejet leta 2000, pa je razrešil problem

plačevanja strokovnega nadzora v zdravstvu, na katerega je večkrat opozarjal varuh človekovih pravic, saj je Zdravniška zbornica Slovenije nadzor mnogokrat pogojevala s plačilom nerazumno visokih zneskov, ki jih pritožniki niso zmogli.

Konec leta 2001 smo kritizirali spremembe zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, ki so bile sprejete premalo premišljeno, določenim kategorijam zavarovancev pa so odvzele pravice do pogrebne, posmrtnine in do povračila prevoznih stroškov. Ministrstvo za zdravje je upoštevalo naše pripombe in po nekaj več kot šestih mesecih veljavnost je bil zakon še enkrat spremenjen.

Socialno varstvo

Na varuha se že ves čas obračajo posamezniki, ki so v materialni stiski, vendar varuh ne razpolaga s sredstvi za takšne namene, zato jih lahko napotimo le na ustrezne službe oziroma opozorimo pristojni center za socialno delo na stiske posameznika ali njegove družine. Ponavadi se centri hitro odzovejo na naša opozorila in se vključijo v razreševanje njegovih težav.

Večina pobud s področja socialnega varstva se nanaša na hudo materialno stisko, v kateri se znajdejo posamezniki in družine, večinoma potem, ko eden ali oba starša nista več upravičena do nadomestila za čas brezposelnosti, nove zaposlitve pa žal ne dobita. Socialne stiske zaradi materialne ogroženosti je treba torej obravnavati v širšem okviru, v kontekstu brezposelnosti.

Varuh je že leta 1997 opozarjal na pomanjkljivosti dvojne pristojnosti centrov za socialno delo, ki so opravljali strokovno, zlasti svetovalno delo, hkrati pa so na tem in še posebej na družinskopravnem področju tudi odločali v upravnem postopku. Predlog varuha za **ločitev svetovalnega in upravnega dela** je dobil svoj končni rezultat v letu 2004 z uveljavitvijo novele Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Z navedeno spremembo je zakonodajalec tudi sledil že pet let staremu predlogu varuha, da se pristojnost za odločanje v družinskopravnih zadevah prenese na sodišča. Zakon je uresničil tudi predlog varuha za ureditev pravice do osebnih stikov otroka z drugimi osebami, na katere je navezan. Morda še ne v celoti realiziran pa ostaja predlog, da se odločanje o teh občutljivih zadevah, ko gre predvsem za korist otrok, prepusti za to specializiranim sodnikom.

V zvezi z varstvom materinstva je varuh predlagal, naj država zagotovi več materinskih domov in zavetišč, predvsem z možnostjo podelitve koncesije za njihovo dejavnost. Z veseljem lahko ugotovimo, da se stanje na tem področju izboljšuje, čeprav organiziranost še ni optimalna in za sprejem v takšne institucije še zmeraj nimajo vse enakih možnosti.

S podobnim problemom smo se ukvarjali tudi na področju skrbi za stare ter opozarjali na prezasedenost domov za starejše, kar je še zmeraj zelo aktualno vprašanje.

Čedalje več je tudi pobud, ki se nanašajo na starejše občane, bodisi da so uporabniki institucionalnega varstva bodisi da živijo sami in zapuščeni. Ugotavljamo, da je še vedno premalo prostora v domovih za starejše, pa tudi čakanje na sprejem je predolgo. To še zlasti velja za starostnike, ki za samostojno življenje niso več sposobni in jih po odpustu iz bolnišnice ni mogoče ustrezno namestiti. Ob tem ugotavljamo tudi, da je v domovih za starejše zaposlenih premalo strokovnih delavcev, ki bi se lahko posvetili njihovim problemom.

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

Zato smo predlagali, da se zagotovijo **nove zaposlitve** v teh institucijah, lahko tudi v okviru programa javnih del z usposobitvijo brezposelnih oseb. Prav tako pa bi morali zagotoviti tudi več programov za pomoč starostnikom na domu in zagotoviti enakopravnost pri plačilu storitev zdravstvene zavarovalnice, ki so odvisna od tega, kje starostnik živi (v domu za starejše ali doma). Nekatere ugotovitve in priporočila varuha so bili tudi podlaga za sprejem novega pravilnika o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva, ki ga je minister za delo, družino in socialne zadeve izdal v tem letu.

Otroci OŠ Glazija na obisku pri varuhu

Otrokove pravice

V letu 2002 je bil oblikovan **oddelek za otrokove pravice**. V okviru splošne pristojnosti varuha spremljamo problematiko na področju otrokovih pravic in obravnavamo konkretne pobude otrok in njihovih staršev ali zastopnikov. Naša splošna ugotovitev je, da pristojni organi otroka največkrat še ne obravnavajo celostno, temveč je kot objekt varstva "razdeljen" po posameznih resorjih.

Od začetka delovanja varuha smo veliko pozornosti namenili problematiki onemogočanja **stikov otroka** s tistim od staršev, pri katerem otrok ne živi in opozarjali, da mora država v korist otroka odpraviti ovire, ki to preprečujejo. Ob tem smo opozarjali zlasti na to, da je pravica do stikov predvsem pravica otroka. V interesu otroka je, da starša sodelujeta in se zavedata starševske odgovornosti, predvsem pa tega, da otrok ne sme biti žrtev njunega nerazrešenega partnerskega odnosa. Glede na to, da le hitro ukrepanje lahko prepreči manipuliranje z otrokom, smo opozarjali, da je nujno hitro in učinkovito ukrepanje (starša še pred odločitvijo o tem, komu bo otrok zaupan, seznaniti s pravicami in koristmi otroka in njuno starševsko odgovornostjo; korist otroka mora biti poglavitno vodilo; otroku omogočiti, da izrazi svoje mnenje; po potrebi otroku omogočiti zagovornika ...). V noveli zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ki je začela veljati 1. 5. 2004, so naši predlogi v glavnem upoštevani. Žal pa še vedno ostaja problem neustreznega ukrepanja v primerih, ko prihaja do težav pri stikih otroka s starši, ki ne živijo skupaj. V teh primerih se po naši oceni še vse prevečkrat ne upošteva, da je nosilec pravice do stikov otrok.

Na podlagi številnih pobud je varuh ugotovil, da veliko staršev po razvezi zakonske ali življenjske skupnosti ne izpolnjuje svojih preživninskih obveznosti, s čimer se odgovornost za otroka prenaša le na enega od staršev. Zato je v poročilu za leto 1996 predlagal, naj država ustanovi preživninski sklad, ki bo začasno prevzel obveznost izplačila preživnine. Takšen sklad je država dejansko ustanovila leta sredi leta 1997.

Žal država s preživnino prek Jamstvenega in preživninskega sklada pomaga le otrokom v starosti do 18 let, kar po našem mnenju ne zadošča. V primerih neplačevanja pogosto živijo zavezanci za plačevanje preživnine nekaznovano, menjajo zaposlitve ali so celo kljub delovni zmožnosti več let prejemniki denarnih socialnih pomoči. Naša opozorila, da država ne sme dopuščati izmikanja in sprenevedanja, so bila

upoštevana in v letošnjem letu je bila uveljavljena novela kazenskega zakonika, po kateri je **neplačevanje preživnine** kaznivo dejanje (pred tem je bilo kaznivo dejanje le izmikanje plačevanju preživnine, kar je bilo zelo težko dokazati).

V zadnjih letih smo si prizadevali za celovito obravnavo in reševanje problema **nasilja v družini**; skušali smo ga obravnavati iz zornega kota otrokovih pravic. Varuh je v zvezi s tem konec leta 2003 dal pobudo za pripravo posebnega zakona, ki bo celovito uredil ob-

ravnavo nasilja v družini in omogočil:

- odstranitev nasilneža iz družine ob ustreznem sodnem varstvu (policija)
- hiter in učinkovit pregon nasilneža (državno tožilstvo)
- opredelitev specializirane skupine/oddelka na okrožnih sodiščih za družinsko problematiko (zavzel se je za specializacijo in ne za reformo v obliki ustanovitve družinskih sodišč)
- ustrezno penalno in postpenalno obravnavo nasilnežev (pravosodje, centri za socialno delo)
- potrebno psihosocialno obravnavo nasilneža in žrtev (centri za socialno delo, nevladne organizacije)
- prijavno dolžnost (zdravniki, učitelji, vzgojitelji, zdravstvena nega)
- koordinacijo in sistem dela in obveščanja med posameznimi resorji.

O navedenih vprašanjih smo novembra 2003 organizirali strokovni posvet, ki se ga je udeležilo 120 strokovnjakov: predstavnikov in izvajalcev iz različnih služb (iz centrov za socialno delo, s policije, sodišč in tožilstva, ministrstev, nevladnih organizacij, predstavnikov medijev in poslanci parlamenta). V razpravi so sodelovali mladostniki z ene od gimnazij, svoje izkušnje z ukrepanjem pristojnih služb je predstavila tudi žrtev nasilja v družini. Vsebino razprav je varuh objavil v posebnem poročilu, ki je tudi ena od strokovnih podlag za pripravo novega zakona. Njegovo uveljavitev pričakujemo v letu 2005, saj je osnutek zakona v okviru pristojnega ministrstva že pripravljen.

Starši **otrok s posebnimi potrebami** navajajo, da morajo drugačnost svojih otrok vedno znova izpostavljati in jo dokazovati, pri čemer se ne morejo sprijazniti z dolgotrajnostjo postopkov in s pomilovalnim, včasih žaljivim odnosom posameznih uradnikov. Pri pritožbah je šlo predvsem za (pre)dolge roke reševanja na drugostopenjskih organih, ki praviloma trajajo od 6 do 10 mesecev, včasih tudi dlje.

Dlje časa že opozarjamo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, da ureditev umerjanja otrok s posebnimi potrebami še ni celovita in ustrezna. Žal tudi po štirih letih veljavnosti zakona še nimamo vseh podzakonskih predpisov, ki jih je predvidel zakon.

OMEJITVE OSEBNE SVOBODE

Železni repertoar slehernega ombudsmana v demokratični pravni državi je skrb za **osebe, ki jim je odvzeta prostost**. Zato smo z nenapovedanimi ali napovedanimi obiski ter podrobnejšimi pregledi zaporov vas čas nadzorovali spoštovanje človekove osebnosti in njegovega

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

dostojanstva med odvzemom prostosti in izvrševanjem kazni. Ob tem smo bili pozorni tako na ravnanje s posameznim pritožnikom kot tudi na ureditev odvzema prostosti na splošno, ter predlagali vrsto rešitev, ki so jih pristojna državna telesa bolj ali manj upoštevala.

Že leta 1995 smo opozorili na pravno praznino, da je **izvajanje pripora** urejeno le s pomanjkljivim podzakonskim aktom, kar je zakonodajalec kmalu odpravil ter dopolnil Zakon o kazenskem postopku s poglavjem o izvrševanju pripora. Na naša opozorila in po vloženi zahtevi za oceno ustavnosti, da morajo biti mladoletniki priprti ločeno od odraslih, so se spremenile zakonske ureditve, po kateri mora biti **mladoletnik zdaj priprt ločeno od polnoletnih oseb**. Podobno je na podlagi vložene zahteve za oceno ustavnosti prišlo do spremenjene ureditve, da sta nadzor in prepoved dopisovanja pripornikov dopustna le na podlagi pisnega sklepa preiskovalnega sodnika. Tudi priporočila varuha, da se pripornikom zagotovi več **stikov z zunanjim svetom** so bila v veliki meri upoštevana.

Tudi glede **obsojencev na prestajanju zaporne kazni** je bilo sprejeto veliko varuhovih priporočil. Tu gre predvsem za probleme prezasedenosti zaporov in skupinskega prestajanja zaporne kazni, spodbujanje alternativnih kazenskih sankcij in drugih ukrepov, ki nadomeščajo ali skrajšujejo zaporne kazni. Ob tem poudarjamo, da kriminalitetna politika ne pomeni samo zatiranja kriminalitete z represijo, temveč predvsem z zagotavljanjem sistema primernih **ukrepov za njeno preprečevanje**.

Ob predlogih za sprejem in spremembo zakonodaje s področja izvrševanja kazenskih sankcij, smo posebej opozarjali na **varovanje interesa žrtve kaznivega dejanja**. Odmev varuhovih priporočil je tudi ta, da zakon zdaj med kriteriji za dajanje ugodnosti v času prestajanja zaporne kazni ter pri odločanju o pogojnem odpustu izrecno upošteva odnos obsojenega storilca kaznivega dejanja do žrtve oziroma oškodovanca. Žal pa Slovenija še vedno ni podpisala in ratificirala konvencije Sveta Evrope o povrniti škode žrtvam nasilnih kaznivih dejanj. Še vedno pa ni tudi sklada za povračilo škode žrtvam kaznivih dejanj, ki ga omenja zakon.

Število **tujcev, ki nezakonito vstopajo v Slovenijo**, se je v zadnjih letih zmanjšalo. Vseeno pa varuh redno obiskuje centre, v katerih so nastanjeni tujci. Po katastrofalnem stanju, ki smo ga v letu 2001 ugotovili v centru za tujce v Velikem Otoku pri Postojni, je pozneje prišlo do urešničitve večine varuhovih priporočil, in so bivalne razmere danes neprimerljivo boljše. Nov je tudi Azilni dom.

Ugoden odmev delovanja varuha je čedalje več zanimanja širše javnosti za področje varstva osebnosti in ne prostovoljnega zdravljenja v psihiatričnih zdravstvenih in socialnovarstvenih zavodih. Tudi zaradi naših obiskov in priporočil se vodstva in osebje v teh zavodih čedalje bolj zavedajo svojih dolžnosti in odgovornosti pri zagotavljanju zakonitega poslovanja pri ne prostovoljni hospitalizaciji in pridržanju na zaprtem oddelku. Vseeno pa ostaja še veliko dela, tako glede spoštovanja veljavnega pridržalnega postopka, še posebej pa zaradi **pomanjkljive zakonske ureditve področja duševnega zdravja**.

Številna varuhova priporočila doslej očitno niso bila dovolj. Enako tudi odločba ustavnega sodišča, ki je ugotovila neskladnosti zakona o nepravdnem postopku, ki delno ureja to področje z ustavo, ni zagotovila, da bi že bil sprejet dolgo in težko pričakovan zakon o duševnem zdravlju, ki bi uredil to področje, vključno s pogoji in postopki za sprejem oseb v psihiatrične bolnišnice in socialnovarstvene zavode, položaj in

pravice teh oseb med zdravljenjem ter skrb za njihovo življenje zunaj bolnišnice.

Varuh spodbuja **vzpostavljanje pritožbenih poti**, ki naj pritožniku zagotavljajo pošten in nepristranski pritožbeni postopek s hitro in korektno odločitev o pritožbi. Vložitev pritožbe ne sme imeti neugodnih učinkov za pritožnika. Nepristransko obravnavanje in objektivno odločanje omogoča, da se številne pritožbe razrešijo že v interni pritožbeni poti v najzgodnejših fazah postopka, tudi ob sodelovanju prizadetih uradnih oseb. Šele če pritožnik z odločanjem znotraj pritožbenega postopka ni zadovoljen, se bo obrnil na varuha, ki pomeni vrh stopnjevitosti neformalnih pritožbenih poti. Seveda pa varuh lahko zgolj nadzira, ne more pa nadomestiti pritožbenih poti na posameznih področjih delovanja države, lokalne (samo)uprave in nosilcev javnih pooblastil.

V tej zvezi varuh namenja veliko pozornost zagotavljanju učinkovitih in nepristranskih **pritožbenih poti tudi pri različnih stanovskih združenjih, kot so na primer zbornice** (zdravniška, odvetniška, notarska itd.), da se zagotavlja objektivno izvajanje javnih pooblastil. Tu varuh pričakuje, da se ozki cehovski interesi umaknejo javnemu interesu z zagotavljanjem nadzora za kakovostno opravljanje storitev njihovih članov. Varuh ocenjuje, da je na tem področju še dovolj rezerve, tako na normativni ravni kot v sami praksi, kar ga zavezuje k skrbnemu spremljanju tega področja tudi v prihodnje.

Država je zavezana zagotoviti možnost dejanskega in učinkovitega izvrševanja pravice do sodnega varstva vsakomur, ne glede na njegovo premoženjsko in socialno stanje. Varuh je dolga leta opozarjal na pravno praznino na tem področju ter si prizadeval za sprejem zakona, ki bi uredil **pravico do brezplačne pravne pomoči**, ki je bil sprejet leta 2001.

SODNI POSTOPKI

Med vsemi pobudami, ki jih prejema varuh, se jih daleč največ (tudi do tretjine pripada na leto) nanaša na **sodne postopke**, med njimi pa jih največ zatrjuje dolgotrajnost in sojenje zunaj razumnega časa. V tej zvezi varuh še posebej vedno znova poudarja pomen hitrega odločanja v **delovnih in socialnih sporih**. Dolgotrajnost teh sodnih postopkov spravlja številne posameznike na rob preživetja ter resno ogroža njihovo pravico do socialne varnosti in človeškega dostojanstva. Kljub ponujanju različnih objektivnih vzrokov za velike zaostanke (preobremenjenost sodišč, preširoko sodno varstvo, organizacijske spremembe, neustrezna zakonodaja itd.), pa smo pri obravnavanju posameznih primerov neredko ugotovili tudi povsem subjektivne razloge za (pre)dolgotrajne postopke.

Država mora omogočiti **sodstvu** normalno delo, kar je povezano tudi s spremembami in dopolnitvami organizacijske, procesne in materialne zakonodaje, ki naj pripomore, da bo sodni sistem učinkovitejši. V tej zvezi je varuh podal več predlogov in priporočil, ki so privedla do sprememb Zakona o sodiščih, Zakona o sodniški službi ter procesnih zakonov, ki urejajo zlasti civilni, kazenski in izvršilni postopek. Zgolj v ilustracijo naj bo omenjeno, da je na primer 4. novela Zakona o kazenskem postopku (ZKP-D) vsaj v treh primerih upoštevala tudi predloge varuha. Zakonodajalec se je hitro odzval tudi na varuhova opozorila, da je novo uveljavljeni sistem zasebnih izvršiteljev po Zakonu o izvršbi in zavarovanju predvsem močno podražil izvršbo, ne da bi bil sorazmeren odmev v hitrejši opravi izvršbe. Takšno zakonsko ureditev je varuh ocenil kot "dokaz o zaletavosti v zakonodajnem postopku".

I O L E T D E L O V A N J A V A R U H A

Pri obravnavanju pobud je varuh ocenil, da so pogosto neutemeljena sklicevanja sodišč, da procesni predpisi onemogočajo hitrejše sojenje. Ugotovili smo več primerov, ko je bilo še **veliko rezerve na področju doslednega spoštovanja pooblastil, ki jih sodnikom daje procesna zakonodaja**.

Tako smo večkrat posredovali, ker sodišča niso učinkovito ukrepala, ko je izvedenec nerazumno prekorčil rok, določen za izdelavo izvedenskega mnenja. Več je primerov, ko sodniki ne spoštujejo zakonskega roka za pisno izdelavo sodbe: namesto najdaljšega dopustnega časa 15 ali 30 dni morajo stranke čakati dolge mesece. Kršitev roka treh mesecev, v katerem mora pritožbeno kazensko sodišče poslati svojo odločbo s spisi sodišču prve stopnje, če je obdolženec v priporu, je v izjemnem primeru morda mogoče razumeti s stališča sodnika, nikakor pa ne s stališča osebe, ki ji je odvzeta prostost.

Kar prevečkrat se mora varuh v svojih intervencijah sklicevati na načelo pospešitve in ekonomičnosti postopka, ki zlasti pravdno sodišče zavezuje, da opravi postopek brez zavlačevanja in s čim manjšimi stroški, hkrati pa mora onemogočiti vsako zlorabo pravic, ki jih imajo stranke v postopku.

Varuh vsako leto prejme določeno število pobud, ki zatrjujejo nepošten postopek ter nepravilno, nezakonito in nepravilno sodno odločitev. Praviloma pobudnike napotimo, da svoje tovrstne očitke uveljavljajo v pravnih sredstvih, ki jih omogočajo predpisi za posamezne vrste postopkov. Pa vendar pri sodnih odločbah, ki nam jih pošiljajo pobudniki, neredko ugotavljamo **pomanjkljivo obrazložitev**.

Kar nekajkrat smo **posredovali tudi z opozorilom, da mora biti sodnik nepristranski**, in je prišlo do izločitve sodnika šele po varuhovih opozorilih.

Cilj sodnega odločanja ni zgolj hitrost, temveč predvsem izdaja pravilne in zakonite sodne odločbe. Zato je varuh pogosto tudi opozarjal na napake v postopku sojenja, pri čemer je pazil, da ne bi posegal v samo vsebino sojenja. Najpogostejši primeri so bili pripor brez pokritja s sodno odločbo, privedba k izvedencu brez predpisanega vabila, neupoštevane pravnomočne sodne odločbe pri nadaljnjem sodnem odločanju, nespoštovanje vrstnega reda obravnavanja, neupravičeni razlagi za zastoj v postopku itd.

Obravnavali pa smo tudi pobude o delu **državnih tožilcev, sodnikov za prekrške in državnih pravobranilcev, notariat in odvetništvo** ter posredovali mnenja in predloge.

POLICIJSKI POSTOPKI

Delovanje varuha na področju **policijskih postopkov** temelji na prepričanju, da varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin terja učinkovito policijo. Če ljudem nista zagotovljeni osebna varnost in varnost njihovega premoženja, potem ne moremo govoriti, da državna oblast deluje tako, kot bi morala, da bi pri ljudeh uživala zaupanje. Seveda pa

Varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek in paroh Peran Boškovič

je država hkrati zavezana zagotoviti učinkovit nadzor nad policijo, saj velika pooblastila policije, ki posegajo tudi v človekove pravice in svoboščine, pomenijo tudi veliko skušnjavo za prekoračitev ali nezakonito uporabo danih pooblastil.

Varuh je odigral aktivno vlogo že ob samem sprejemanju Zakona o policiji. Opozarjal je, da morajo biti zakonske določbe jasne in razumljive ter oblikovane tako, da tudi posameznik lahko iz njih razbere, v katerih okoliščinah in

pod katerimi pogoji je policija upravičena odrediti in uporabljati policijska pooblastila. Varuh je spremljal ter posredoval svoje pripombe tudi pri podzakonskih predpisih (zlasti pri Pravilniku o policijskih pooblastilih in Pravilniku o reševanju pritožb).

Zakonodajalec in izdajatelj podzakonskega akta je v številnih primerih upošteval mnenje varuha. Včasih je k temu pripomogla tudi zahteva varuha, da ustavno sodišče oceni ustavnost ali zakonitost določenega predpisa (na primer merila za uporabo sredstev za vklepanje in vezenje), nekaj primerov pa še čaka na odločitev ustavnega sodišča (na primer zakonska ureditev ugotavljanja identitete, policijsko pridržanje po Zakonu o prekrških).

Zaradi priporočil ob pregledovanju **prostorov za policijsko pridržanje** se je precej izboljšalo njihovo stanje, sprejet pa je bil tudi predpis, ki zagotavlja minimalne tehnične pogoje za opremo in same te prostore. Na pobudo varuha tudi policija bolj informira pridržane osebe o njihovih pravicah.

Na podlagi varuhovega priporočila je poligrafsko testiranje mogoče le s pisno privolitvijo preiskovanca. Spodbujamo prakso, da policija sistematično izroča drugopis uradnega zaznamka o prijetju / pridržanju pridržani osebi, kot smo to že dosegli za zapisnik o ustno vloženi kazenski ovadbi ter za zapisnik o preskusu alkoholiziranosti udeleženca, ki ju policija zdaj mora redno izročati ovaditelju oziroma prizadetemu udeležencu v cestnem prometu.

Največkrat pa je delovanje varuha pri policijskih postopkih povezano z zatrjevanji nezakonite in nekorektne **uporabe prisilnih sredstev**, zlasti fizične sile, ter sredstev za vklepanje in vezanje. Tu varuh posamezne primere obravnava s stališča dopustnosti uporabe prisilnih sredstev in zlasti njene sorazmernosti in trajanja.

Ker je **odgovornost v primeru prekoračitev in celo zlorabe policijskih pooblastil** osebna, so stalna tudi prizadevanja varuha za pravočasno in dosledno uvedbo disciplinskega (ali celo kazenskega) postopka. To namreč pomeni varovalko pred zavestno zlorabo policijskih pooblastil in protipravnim poseganjem v človekove pravice in temeljne svoboščine, saj je z odločnim ukrepanjem na tem področju policistom dano jasno sporočilo, da nobeno protipravno ali samovoljno ravnanje ne bo ostalo nekažnovano.

Hkrati pa je treba poudariti, da je **opustitev dolžnostnega ukrepanja policistov** v nasprotju z zaupanimi nalogami in pooblastili. ■

Kaj bomo počeli v prihodnosti?

Kaj bomo počeli v prihodnosti? Kako naj bi se razvijala institucija varuha človekovih pravic? Nekoliko čudno se sliši, a odgovor na to najbrž izhaja iz predvidevanja, kako se bodo kršile človekove pravice v prihodnosti! Obstoje razvoj vsake institucije je odvisen od tega, kako se spreminja predmet njenega dela. Površno razumljeno bi to pomenilo, da moramo načrtovati kršitve človekovih pravic, da bi lahko predvidevali razvoj institucije?! Seveda ne gre za to! Pri razmišljanju, kaj bomo delali v prihodnosti, gre le deloma za spremembo načinov kršitev človekovih pravic, za neke nove kršitve, ki se bodo z večjo ali manjšo verjetnostjo dogajale; bolj kot to bodo na naše delo vplivale spremembe našega dojemanja, kaj kršitve človekovih pravic so. Ali: gre za spremembo naše (družbene) občutljivosti do nekaterih (ne)sprejemljivih pojavov. Vedeti moramo namreč, da je pri človekovih pravicah podobno kot pri zadovoljevanju drugih potreb: Zadovoljitev potreb, ki se nam ta trenutek zdijo najpomembnejše, ne povzroči le zadovoljstva ob tej zadovoljitvi, ampak skoraj sočasno vpliva na nastanek novih potreb. Te nove potrebe se nam ponovno zdijo najpomembnejše, na tiste včerajšnje pa smo že skoraj pozabili.

Pa zmoremo vsaj približno oceniti, kaj bomo delali v prihodnjih desetih letih na primer? Katera bodo tista področja, kjer se bo varuh človekovih pravic najbolj angažiral?

Delno lahko predvidevamo s pomočjo analize minulega dela, delno pa lahko predvidevamo na podlagi tega, kako naj bi se družba razvijala. Deset let minulega dela je dobra podlaga za analizo. Tako lahko ugotovimo, da so delo v preteklosti narekovali **aktualni (razvojni) problemi družbe** (npr.: državljanstvo, begunci, izbrisani itd.), **spremembe v občutljivosti** družbe do posameznih pojavov (še ne tako davno so istospolne zapirali kot kriminalce, kasneje so jih razglasili za bolnike, danes pa se zamaje evropska vlada zaradi njihove žalitve!) in **mednarodno dogajanje** (ustanovitev Evropske komisije za boj proti rasizmu in nestrpnosti, komisar za človekove pravice pri Svetu Evrope itd.). Ob tem pa je bil stalnica **nadzor nad specifičnimi institucijami** - predvsem

institucijami, ki imajo posebna pooblastila (policija, psihiatrija) ali pa njihove odločitve vsakodnevno določajo življenje ljudi (državna uprava, sodišča ipd.).

In tudi v prihodnje bo zanesljivo podobno. Osnovno ("rutinsko") delo - nadzor nad institucijami, ki nam krojijo vsakodnevno življenje, bo ostalo še naprej. Nadzorovali bom policijske postopke in odvzeme svobode ter v sodelovanju s policijo dvigovali že sedaj dokaj visoko raven varstva človekovih pravic v teh postopkih. Enako je verjetno z državni upravo in drugimi institucijami s pooblastili ter z njihovim odnosom do državljanov: nikoli dokončana zgodba.

Drug sklop problemov je težje predvidevati, saj je nekoliko rizično, pa tudi smelo, napovedovati, kateri bodo v prihodnjih letih razvojni problemi družbe. A vseeno najbrž lahko izluščimo vsaj nekaj takih področij, ki bodo terjala drugačen in večji angažma: področje sociale, varstvo okolja in informacije vseh vrst. Predvsem področje informacij je strokovni izziv: kako omogočiti čim boljše informiranost ljudi, a obenem obvarovati osebne podatke. V prihodnje bomo še več pozornosti namenili problemom, ki se nanašajo na širšo socialno varnost posameznikov, družin in družbenih skupin. To so problemi brezposelnosti, pomanjkanje stanovanj (tudi brezdomstvo), prenizke socialne denarne pomoči, problemi socialne izključenosti, alkoholizma, odvisnosti od prepovedanih drog, samomor ter problemi duševnega zdravja in zdravja nasploh. Ob tem pa tudi problemi različnih družbenih skupin, npr. starejših občanov, mladih, različnih narodnosti, ver, način življenja itd. Skratka, socialne pravice, socialna razslojenost in socialna diskriminacija. Tak trend nakazujeta tudi skorajšnja Evropska konvencija o človekovih pravicah in Evropska socialna listina. Poleg varstva socialnih pravic bodo v prihodnje narekovali naše delo tudi problemi nestrpnosti in diskriminacije na drugih področjih.

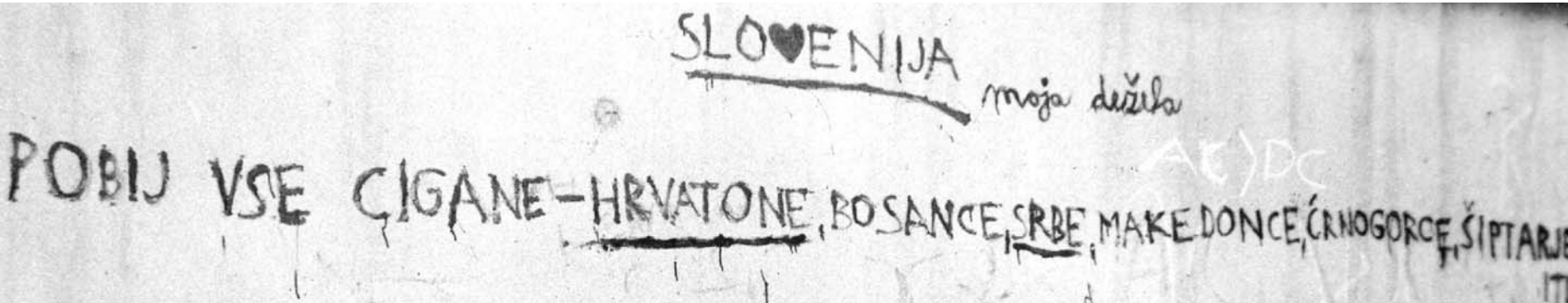
To pa bodo verjetno tisti problemi, s katerimi se bo prav tako ukvarjala mednarodna skupnost in s tem dajala ton tudi našemu delu. ■

Stojnica Varuha človekovih pravic na Mirovniškem festivalu v Slovenj Gradcu

Jara kača nestrpnosti

RAZSTAVA SOVRAŽNIH DEJANJ, UPERJENIH V RAZLIČNE SKUPINE LJUDI, OD OSAMOSVOJITVE DO DANES

Nestrpnost in sovraštvo nista le dejanje in čustvo, ki bi ju lahko razumeli kot del človeške intime, do katere ima vsak od nas pravico. Obe naravnosti imata takrat, ko se spremenita v družbene akcije, bolj ali manj hude posledice za ljudi, proti katerim so uperjene te akcije. Zaradi izrečene besede, poniževalnega odnosa, prezirljivega ravnanja, izraženega gnusa, pretepanja, izganjanja in podobnih dejanj, imajo ljudje, ki so takšnega ravnanja deležni, manj možnosti za dostojno preživetje in ohranjanje lastnega dostojanstva. Vsak družbeni akt sovraštva in nestrpnosti ima slabe, včasih tudi uničujoče učinke na konkretne ljudi. Naštejmo le nekaj primerov:

1. Ne moremo o Romih hkrati govoriti, da so leni in nevarni kriminalci, in od njih zahtevati, naj se čim prej zaposlijo in prenehajo izkoriščati državo. Kdo jih bo pa zaposlil, če verjame, da so leni in kriminalci?

2. Ko v državah Bližnjega in Daljnega vzhoda velike svetovne družbe ponujajo na plakatih svoje izdelke in prikazujejo zahod kot področje svobode, možnosti in predvsem popolnih ljudi, ne zbujajo le želje po izdelkih, temveč željo po ravno tej svobodi in teh možnostih. V želji po dostojnem preživetju (tudi standarde dostojnega preživetja definira zahodni kapital s svojo pripagando) se zdi ilegalna pot na zahod najboljši izhod. Vendar se isti ljudje, ki so bili povabljeni, da trošijo denar za drage izdelke, v teh državah spremenijo v kriminalce ter pristanejo v zaporih in domovih za odstranjevanje tujcev. Nekateri od teh ljudi so v svojih državah doživljali mučenje in preganjanje.

3. Zelo podobno je s kolektivnim odvzemom pravic. Odvzeti pravico do bivanja, ne da bi o namenu obvestili ljudi, ki jih bo ukrep prizadel, in hkrati desetletje pozneje zahtevati, da predložijo dokaze o bivanju v državi, če želijo uveljaviti popravilo krivic, je podlo dejanje. Z odvzemom pravice do stalnega bivanja se namreč začnejo kot domine podirati možnosti za preživetje, saj je na stalno bivanje vezna cela vrsta drugih pravic, kot so delo, stanovanje ali socialne pravice. Izgubiti pravico do stalnega prebivališča pomeni izgubiti vse druge pravice. Kako lahko torej nekdo dokazuje, da je v državi bival, če mu je bila odvzeta pravica do bivanja?

Nestrpnost in sovraštvo imata seveda svojo ekonomijo tako na osebni in skupnostni ravni kot na ravni celotne družbe. Politične stranke v boju za oblast glasove pridobivajo z načrtnim in strateško premišljenim zburjanjem sovraštva do različnih skupin ljudi. Pri tem se zglasujejo predvsem na **nacionalno zavest** (nacionalno zavedni so tisti ljudje, ki branijo čistost nacije in preprečijo vsako namero, da bi se vanjo prikradel tujek. Število tujkov pa se večja vzporedno s temeljitostjo čiščenja nacije. Bolj ko čistimo, več umazanije je treba odstraniti. Tujki zato niso le tujci temveč vsi, ki odstopajo od moralne večine), **ljubezen do domovine** (ki jo povezujejo z zaničevanjem vseh, ki v domačijsko podobo ne spadajo. Ljubezen do domovine se večja vzporedno z zagnanostjo pri zaničevanju in izganjanju "drugih". Patrotizem se vedno bolj enači s sovraštvom do "drugega") in **identiteto** (Slovenec ni tisti, ki ima slovensko državljanstvo, temveč tisti, ki se uspešno istoveti z "narodom", torej s prevladujočimi mentalitetami in ideologijami, te pa temeljijo predvsem na izključevanju vedno večjih skupin ljudi).

Posledice teh procesov so uničujoče. Na osebni ravni se reflektirajo tako, da ljudje svojo identiteto (podobo lastne vrednosti, vsebino svoje biti, način razumevanje sebe in svojega mesta v svetu) gradijo na razliki do slabega in nevarnega "drugega". Bolj ko je slab in nevaren drugi, boljši/a sem sam/a. Ko občutek lastne vrednosti gradimo le na poniževanju in izključevanju drugega, ni več mogoče čutiti pripadnosti skupnosti, saj je skupnost vedno ožja, vedno manj je pravih in primernih ljudi in vedno strožja so pravila normalnosti. Brez zavedanja o tem, da

živimo v soodvisnosti z drugimi, ki so drugačni od nas, ni mogoče razvijati kolektivne vrednote solidarnosti, odprte družbe, razumevanja, sprejemanja in pravičnosti. Bolj ko se oži družben prostor dopustnega, manj je ustvarjalnosti, sproščenosti, osebnega zadovoljstva in manj je možnosti na družbeni ravni. Če sam ne morem biti takšen, kot si želim, le zakaj bi to dopustil drugim?

Napredek na ravni skupnosti in celotne družbe v takšnih razmerah ni več mogoč. Občutek superiornosti, večvrednosti zamegli realno sliko o lastnih zmožnostih ter postane ovira v iskanju in definiranju lastnih interesov in želja. Ker identitete ne gradimo več na vprašanjih "Kdo sem in kako bom definirala moje mesto v svetu", temveč na vprašanjih "Kakšen moram biti in kaj želijo od mene?", so v ospredju spet vrednote, kot sta pridnost in poslušnost, torej vrednote, ki so značilne za konformistične družbe. Če ne želimo odstopati od večine, se ji moramo čim bolj prilagoditi, kajti vsako odstopanje je lahko nevarno in vodi v izključitev.

Zato je naraščajoči individualizem predvsem posledica naraščajočega nacionalističnega zbujanja sovraštva do vsega, kar je definirano kot tujek v nacionalnem tkivu države, saj je individualizem v tem primeru neizogibna pozicija, ki je hkrati rezultat zatiranja lastne drugačnosti, konformiranja na ideale "čistega" naroda in izražanja sovraštva do drugih, ki pa postajajo čedalje bolj množični. V takšnih razmerah postajajo prijatelji vedno redkejši, skupnost pripadnikov skupine "mi", pa tudi čedalje manjša. Življenje v takšni državi za mnoge postaja vedno težje.

Z razstavo skušamo pokazati, da so takšni procesi vedno bolj prisotni tudi v naši družbi. Dogajanje ob izbrisanih je pokazalo, da je k temu pripomogel tudi prevladujoči diskurz o naciji od osamosvojitve naprej, ko je del slovenske javnosti novo državo vzpostavljajal na ideologiji nacije in ne le na formalni obliki države. Z diskurzom o slovenstvu in državljanstvu in ne z diskurzom o državi Sloveniji so spodbudili procese iskanja identifikacijskih vzorcev s podobo o primernem in pravem Slovincu in državljanstvu iz navadnega dokumenta povzdignili v polje svetega.

Razstava se omejuje na obdobje od osamosvojitve naprej in pokaže na gostitev sovražnosti, ki doživi pravi zagon šele po letu 2000. Homoseksualci, Afričani in ljudje iz nekdanjih jugoslovanskih republik so bil tarče napadov in izgonov vsa leta od osamosvojitve naprej, po letu 2000 pa so se jim pridružile še druge skupine ljudi, predvsem Romi, samske ženske in samske matere z otroki, muslimani in številni drugi. Poleg kronologije na razstavi pokažemo tudi različna vsebinska področja, skozi katera se izraža nestrpnost.

Razstava je postavljena v Etnografskem muzeju od 9. do 26. decembra 2004.

■ Doc. dr. Vesna Leskošek